

Komu patrí Mikuláš Šubić Zrínsky? (K inšpiračným zdrojom a ideovej konceptii historického eposu Andreja Sládkoviča Gróf Mikuláš Šubić Zrínsky na Sihoti)

Ingrid Papp

PAPP, I.: Whose Is Mikuláš Šubić Zrínsky? (On the Sources of Inspiration and Conceptual Background of the Historical Epic Gróf Mikuláš Šubić Zrínsky na Sihoti [Count Nikola Šubić Zrinski at Sziget] by Andrej Sládkovič) *SLOVENSKÁ LITERATÚRA*, vol. 68, 2021, no. 4, pp. 432-441

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2021.68.4.4>

ORCID ID: 0000-0002-0470-1360

Key words: national awareness, political ideology, Pan-Slavic identity, Nikola Šubić Zrinski (1508 – 1566), Nikola VII Zrinski (1620 – 1664), Andrej Sládkovič

Accounts of the character and deeds of Nikola IV Zrinski (1508 – 1566) who became renowned for his heroic guarding of Szigetvár in 1566 and of the work and life of his great-grandson Nikola VII Zrinski (1620 – 1664), a 17th-century baroque poet, had long played central roles in the building of national awareness and political ideology in Hungary. The Slavic inhabitants of the Kingdom of Hungary were familiar with the general who fought against the Ottoman Empire since the 16th century, but in the 19th century, in the context of the idea of Slavic mutuality and Pan-Slavism, this historical figure became more important. In 1866, Andrej Sládkovič (1820 – 1872) wrote a historical epic *Gróf Mikuláš Šubić Zrínsky na Sihoti* [Count Nikola Šubić Zrinski at Sziget] in which he described Zrinski's heroic deeds from the perspective of Pan-Slavic identity in detail. He drew on Ján Kollár's sonnet "*My sme dali Uhrům Zríniho*" [We gave Zrinski to the Hungarians] included in his *Slávy dcera* ([The daughter of Sláva] final version published in 1852). The sonnet asserts that the Slavs left Zrinski to the Hungarians, just like they left Ján Hus to the Germans and Nicolaus Copernicus to the Italians and that they also gave up Zrinski's legacy. Sládkovič, in his epic poem, returned Zrinski of Szigetvár to the Slavic Pantheon, based on the text of Zrinski the poet.

Záznamy a výklady o osobnosti a hrdinských činoch Mikuláša IV. Zrínskeho (1508 – 1566, chorvátska podoba mena Nikola Šubić Zrinski, maďarská podoba mena Miklós Zrínyi), ktorý sa vyznamenal v bojoch proti Turkom a zomrel pri obrane pevnosti Sihot' (maďarsky Szigetvár) v roku 1566, a jeho pravnuka Mikuláša VII. Zrínskeho (1620 – 1664, chorvátsky Nikola Zrinski, maďarsky Miklós Zrínyi), maďarského barokového básnika 17. storočia, vojvodu a politika s totožným menom ako jeho predok, vplývali v Uhorsku niekoľko storočí na konštruovanie politickej ideológie a národného povedomia medzi Maďarmi a národnými nehovoriacimi po maďarsky (Hausner 2016). Habsburský patriotizmus a uhorský (hungarus) patriotizmus sa hlásili k obojm Zrínskym od druhej polovice 17. storočia. Pre ustálenie ich miesta v ríšskom patriotizme zohrali dôležitú úlohu historici 18. storočia, ktorí ich predstavili ako ochrancov katolíckej viery a obhajcov jednotnej habsburskej monarchie. Diela 19. storočia vyjadrujúce ríšsku identitu zaraďovali sihotského hrdinu a jeho pravnuka – básnika a politika – medzi známych Rakúšanov v ríšskom zmysle, nakoľko boli významnými osobnosťami habsburskej ríše a slúžili cisárovi s bezhraničnou lojalitou. V súlade s týmto názorom vydal v roku 1807 Joseph Hormayr životopis sihotského M. Zrínskeho v nemčine a Johann Peter Krafft namaľoval vo Viedni obraz o Zrínskeho poslednom boji na Sihoti. O niekoľko desaťročí neskôr zostala pre viedenské ríšske povedomie prijateľná iba postava sihotského Zrínskeho, jeho pravnik bol zbavený tejto úlohy po tom, ako vyšli najavo nové fakty svedčiacie o jeho konflikte s viedenským vojenským vedením, najmä s Raimundom Montecuccolim (Klaniczay 1952: 64). V sieni slávy viedenského Vojenského múzea dostal miesto iba sihotský Zrínsky, ale v rokoch 1864 – 1865 zobrazili maďarskí sochári Miklós Vay a Miklós Izsó na jeho soche aj črty tváre jeho pravnuka, ktorého takýmto spôsobom „prepašovali“ do panteónu.

Básnik Zrínsky mal v tom čase prvoradý význam v maďarskom stavovskom ideologickom nacionalizme. V prvej polovici 19. storočia, v dôsledku zmien kultúrnych paradigiem v celej Európe, sa spoločná tradícia Zrínskeho v mnohonárodnej habsburskej ríši rozpadla – v Uhorskom kráľovstve a Chorvátskom kráľovstve vznikli paralelné národné diskurzy. Pri vzniku modernej politickej myšlienky o maďarskom národe zohrávali významnú úlohu historiografia, literatúra a filológia. Postavy oboch mužov, M. Zrínskeho a jeho pravnuka, sa stali dôležitou súčasťou národných symbolov. Podnetom pre rozvíjanie ich symbolického odkazu boli na začiatku 19. storočia dve edície Ferenc Kazinczyho, ktorý v roku 1816 vydal epos pravnuka *Obsidio Szigetiana* pod názvom *Szigeti veszedelem* (Nebezpečenstvo v Sihoti, napísaný 1647, vydaný vo Viedni 1651 ako súčasť zbierky *Adriai tengernek Syrenaia*, v chorváčtine vydaný v roku 1660 v Benátkach pod názvom *Adrianskoga mora sirena*) a v roku 1825 uverejnil životopis sihotského M. Zrínskeho (Neubauer 2002: 230). Vďaka tomu objavili spisovatelia a myslitelia význam Zrínskeho tradície v epoche reforiem. Súevki uhorskí/maďarskí politici Miklós Jósika, Jozef Eötvös a László Szalay videli v mladšom z dvojice Zrínskych politika, ktorého považovali za predchodcu svojich vlastných reforiem. Jeho postava

434 dostala protihabsburské politické črty. V revolučných rokoch 1848 – 1849 sa stal Zrínsky symbolom maďarského úsilia o získanie autonómie a protikladom habsburských politických snáh. Tento obraz sa ešte viac posilnil po páde revolúcie, keď boli v roku 1853 vydané Zrínskeho politické state.

Interpretácia Zrínskeho a Zrínskych ako maďarských národných hrdinov stála v protiklade s rakúskym aj chorvátskym vnímaním. V Chorvátsku bol silný kult sihotského M. Zrínskeho (Mesić 1866; Dukić 2018: 148). Na začiatku ilyrizmu a následne po vystúpení Ante Starčevića (1823 – 1896), zástupcu panslavistickej platformy, sa stal ešte radikálnejším politický prístup namierený proti Rakúsku, rakúsko-uhorskému vyrovnaniu a Uhorsku. V roku 1873 založili v Záhrebe verejný park, ktorý pomenovali po Zrínskom na Zrinjevac, ale neskôr, keď sa Fran Krsto Frankopan (1643 – 1671) a Petar Zrinski (1621 – 1671), po neúspešnom sprisahaní proti rakúskemu cisárovi Leopoldovi I. popravení Habsburgovcami vo Viedenskom Novom Meste, stali súčasťou chorvátskeho národného mýtu, umiestnili do parku Frankopanovu sochu (Artuković 1997; Jankovič 2010: 164).

V pamäti slovanského obyvateľstva Uhorska, a to nielen u južných Slovanov, bola prítomná postava obrancu hradu Zrínskeho od 16. storočia. Už v roku 1566 ospevoval anonymný autor (pravdepodobne účastník obliehania) v slovakizovanej češtine hrdinskú výdrž obrancov pevnosti a neskorší pád Sihote do tureckých rúk v piesni *O Sigetskem zámku* (Pjseň o Siĝetském zámku... 2010: 33-46). Výskumy v 20. storočí poukázali na to, že táto historická pieseň sa obsahovo podobá na maďarskú báseň rovnako neznámeho pôvodu *História az Szigetvárnak veszéséról* (Sziklay 1962: 73, 78; Csanda 1963: 64). V slovenskej literatúre získala postava Zrínskeho rozhodujúci význam v 19. storočí, v čase silnejúcich ideí panslavizmu a slovanskej vzájomnosti. Dve rozličné verzie slovenskej piesne zo 16. storočia spopularizoval v tridsiatych rokoch 19. storočia Ján Kollár (1793 – 1852), keď ich zaradil do svojej zbierky *Národné spievanky* (1834). Ich uverejnenie bolo pre Kollára dôležité, nakoľko Zrínskych spomína trikrát aj vo veršoch svojej básnickej skladby *Slávy dcera* (1824, 1832, konečná verzia 1852). V jednom sonete vymenoval body ohraničujúce územia obývané Slovanmi, pričom po vymedzení severnej a východnej hranice odkázal na južných Slovanov cez prastarú pevnosť Zrínskych: „*Torun, kde jsou kosti Kopernika, / prahy Dněpru, chobot Chvalinský, Zrin, / Plač – to vše rázem v oku zniká*“ (Kollár 1852: 274). V inom sonete spomína Zrínskeho sluhu Črenka: „*Črenko čeledíнем Zriniho*“ (Kollár 1852: 491). V treťom speve *Dunaj* v sonete 329 nakoniec zdôraznil myšlienku, že „*My jsme dali Uhrům Zriniho*“ (Kollár 1852: 329), čím vyzdvihol jednak hrdinov slovanský (chorvátsky) pôvod („*i my máme z kmene vlastního / mužů, kterým sluší čest a díka*“; Kollár 1852: 329) a súčasne skutočnosť, že slovanské národy umožnili privlastniť si jeho odkaz cudzím, konkrétne Maďarom (Uhrom), rovnako ako odovzdali Nemcom Jana Husa a Mikuláša Kopernika Talianom. Kollárov akcent na chorvátsky pôvod Zrínskych a ich miesto v panslavistickom kruhu neskôr rozvinuli viacerí slovenskí autori 19. storočia (Jankovič 2011: 7-23, 48-53).

Okrem J. Kollára prispel k rozšíreniu slovenského kultu Zrínskeho aj Štefan Moyzes (1797 – 1869) (Jankovič 2010: 163-170; Sesar 2020), ktorý pôsobil od roku 1830 ako profesor akadémie v Záhrebe a mal dobré vzťahy s vedúcimi osobnosťami ilyrizmu – Ljudevitom Gajom (1809 – 1872) a Stankom Vrazom (1810 – 1851). Počas jeho pôsobenia v Chorvátsku mala naňho veľký vplyv chorvátska

tradícia Zrínského, sám prispel v roku 1836 do nového záhrebského vydania lyrickej básnickej zbierky *Odiljenje Sigetsko*, ktorú jej autor Pavao Ritter-Vitezović (1652 – 1713) vydal pôvodne v roku 1684 v Linzi. V úvode zväzku Moyzes prerozprával na základe chorvátskej národnej ideológie pád Sihote a činy M. Zrínského a obrancov hradu (Moyses 2010: 20–22). Medzi svojimi zdrojmi uvádzal slovinského prekladateľa 16. storočia Samuela Budinu (medzi 1540 a 1550 – po 1571), ktorý v roku 1568 sprístupnil chorvátsku kroniku Ferenc Črnka *História Sihote*, dielo maďarského básnika a historika Mikuláša Istvánffyho (1538 – 1614) *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV*, vydané pôvodne v latinčine až po smrti autora v roku 1622, a J. Kollára, ktorého najdôležitejšie slová o Zrínskom aj citoval: „*My jsme dali Uhrům Zriniho*.“ K chorvátskemu prostrediu mal Š. Moyzes blízko aj po svojom odchode z Chorvátska.¹ Silnejúca myšlienka ilyrizmu v dobovom slovenskom národnom hnutí sa tak dá spojiť s jeho pôsobením po návrate domov, kde podporoval formovanie slovenského národného povedomia (Molda 2018; Sesar 2020). V slovenskom prostredí predstavoval Š. Moyzes významnú autoritu, ale Maďari považovali za podvratné, ak niekto rozširoval medzi Slovanmi panslavistické myšlienky (Borovszky 1903: 433).

V septembri 1866 uplynulo tristo rokov od smrti sihotského M. Zrínského, čo mimoriadne silno aktivizovalo chorvátske vedecké a umelecké kruhy. V Záhrebe publikoval Matija Mesić (1826 – 1878) monografiu o živote obrancu hradu Zrínského (Dukić 2018: 156), syn L. Gaja Velimir (1845 – 1902) napísal o Zrínskom báseň *Nikola Zrinski* a spolu s otcom dal publikovať dielo chorvátskeho renesančného básnika Brneho Krnarutića (1515 – 1573) *Vazetje Sigeta grada*, napísané v rokoch 1568 – 1572, no vydané v Benátkach v roku 1584 až po smrti autora, filológ a jazykovedec Vatroslav Jagić (1838 – 1923) sa zaoberal eposom Petra Zrínského (1621 – 1671) o ďalšom martýrovi z rodiny Zrínskych, ktorého Habsburgovci popravili (Angyal 1959: 79–80).

Jubileum však rezonovalo nielen v Chorvátsku, ale aj v slovenskom prostredí. Predstavitelia Matice slovenskej sa dohodli na svojom rokovaní 2. mája 1866 v Turčianskom Svätom Martine, že k výročiu usporiadajú oslavu a vydajú pamätnicu. Na spoluprácu bol oslovený aj Andrej Sládkovič, významný básnik romantickej školy, ktorý 20. júla 1866 písal v liste Augustovi Horislavovi Krčmérymu, že svoju prácu – historický epos *Gróf Mikuláš Šubić Zrinsky na Sihoti*, žánrovo označený ako „*pejma epická*“ – už poslal objednávateľom: „Bolesti pôrodné pominuli a mať je v šestinedeliach. Zrinskyada je okúpaná, povitá a daná do Findethausu, t. j. sekretariátu matičnému doručená k upotrebeniu patričnému“ (Kraus 1970: 229). Ako uvádza Cyril Kraus v komentári k druhému zväzku Sládkovičovho diela z roku 1961, „kedy Sládkovič pracoval na svojej básni, objasňuje nám jej rukopis (28 listov rozmerov 34 x 21 cm)“, kde je ceruzkou dopísaný dátum „od 20 Jun. do 16 Julia“ (Sládkovič 1961: 408).

1 Medzi rokmi 1849 – 1850 sa Š. Moyzes zdržiaval vo Viedni ako dôverník Josipa Jelačića a zúčastnil sa rokovaní o chorvátskych záležitostiach (Molda 2018: 95). Svoje skúsenosti z Chorvátska dokázal zúročiť aj počas svojho pôsobenia v Hornom Uhorsku. 12. decembra 1861 predstúpil na čele slovenskej delegácie pred cisára Františka Jozefa, aby mu predložil Memorandum slovenského národa. 3. augusta 1863 sa stal prvým predsedom Matice slovenskej, ktorá vznikla podľa vzoru Matice ilirskej založenej v Záhrebe v roku 1842, teda v čase, keď Moyzes pôsobil v Chorvátsku.

Samotná oslava sa konala 11. septembra 1866 v Banskej Bystrici. Vznikla publikácia *Pamätník Matice Slovenskej ku tristoročnej oslave Mikuláša Šubica Zrínského, konanej na Slovensku* v rozsahu stopätnásť strán, v ktorej bola okrem Sládkovičovej dlhej poémy, podrobne opisujúcej okolnosti prepadnutia Sihote, hrdinské činy Zrínskeho a obrancov hradu a nakoniec božské odpustenie, zaradená aj báseň Jozefa Miloslava Hurbana *Zrínsky na Sihoti*, tematizujúca motív viny Jána Žigmunda Szapolyaiho na vzniknutej situácii, hrdinskosť obrancov hradu, Sulejmanovu smrť a jeho konečný výpad (Hurban 2010: 108-120). Ďalšie príspevky pamätnice sa venujú udalostiam, ktoré predchádzali sihotským bojom, a dobe a životu M. Zrínskeho. Publikáciu uzatvára ďalšia Sládkovičova báseň *Zbit' - lebo mriet!*

Sládkovičov záujem o Zrínskeho však nebol len vecou realizácie priamej objednávky výboru Matice slovenskej,² ale ukazuje aj na jeho vlastnú ideovú orientáciu.³ Básňou *Gróf Mikuláš Šubič Zrínsky na Sihoti* sa autor zapojil do súvekej diskusie, komu oslavovaný hrdina vlastne patrí. Zároveň ňou reagoval na predchádzajúce literárne spracovania zvolenej témy. Pri jej analýze zameranej na motivické prieniky s inými textami vystupujú do popredia dva hlavné inšpiračné zdroje: Sládkovičovým východiskom bol nepochybne epos básnika Zrínskeho *Szigeti veszedelem* vo vydani z roku 1816, druhým prameňom, z ktorého vychádzal, bola história obliehania hradu, ktorú kronikársky podrobne zaznamenal v 16. storočí komorník hradného kapitána Franjo Črnko (Ferenc/Ferenac Črnko)⁴ – nie však jej chorvátsky originál *Podsjeđanje i osvojenje Sigeta*, ale latinsko-nemecký preklad od Samuela Budinu z Lubľany *Historia Sigethi totius Sclavoniae fortissimi propugnaculi quod a Solimanno Turcarum imperatore nuper Captum Christianisque ereptum est ex Croatico sermone in Latinum Conversa, per M. Samuelem Budinam Labacensem*, vydaný vo Viedni v roku 1568 (Budina 2019: 133-200). Kým u Budinu sa vyskytujú bezprostredné historické pramene, Zrínsky čerpal z latinskej histórie Istvánffyho a chorvátskej básne Brneho Krnarutića.

Sládkovičova báseň obsahuje veľa epizód a motívov, ktoré sa vyskytujú v dielach Zrínskeho aj v dielach Budinu, sú v ňom tiež pasáže, ktoré vychádzajú iba zo Zrínskeho, a zároveň také epizódy, ktorých prameňom je len Budinovo preklad. Navyše, Sládkovič využil aj časť Kollárom zverejnenej epickej piesne

2 Ako uvádza chorvátsky literárny vedec Marijan Šabić v súvislosti so Sládkovičovou skladbou o Zrínskom, „pravdepodobne práve biskup Moyses ho podnietil k napísaniu epickej básne, ktorá ani poeticky, ani žánrovo nezapadala do jeho dovtedajšieho opusu“ (Šabić 2021: 147).

3 O politických názoroch A. Sládkoviča písal napríklad maďarský slovakista László Sziklay, podľa ktorého niekedy hľadal možnosti spolupráce s Maďarmi, inokedy zas presadzoval panslavistické myšlienky (Sziklay 1962: 330-348).

4 Predložená interpretácia je výsledkom porovnávacieho čítania všetkých troch diel. Vo vydanéj korešpondencii A. Sládkoviča nie sú žiadne básnikove vyjadrenia k tejto téme, neexistujú teda priame dôkazy o jeho inšpiračných východiskách. Doterajší bádatelia sa bližšie nezaoberali otázkou pramennej bázy tejto Sládkovičovej epickej básne s historickým námetom ani jej intertextuálnymi odkazmi, napríklad L. N. Zvěřina vo svojom úvode k vydaniu skladby v roku 1929 konštatoval, že „stvoril Sládkovič vo svojej pejmě, odhliadnuc od reminiscencií z biblie, Homéra a Vergila, dielo zväčša samostatné“ (Zvěřina 1929: 11-12).

v slovakizovanej češtine zo 16. storočia,⁵ no viac sa k nej už nevzťahoval, pretože jej dejová línia sa priveľmi odlišovala od jeho vlastnej kompozície a uhla pohľadu (o čom svedčí najmä úplné vynechanie výpadu a umiestnenie smrti Zrínskeho do nedôstojných okolností).⁶

Z epizód, ktoré sa nachádzajú v dielach všetkých troch autorov – Zrínskeho, Budinu a Sládkoviča –, sa dá uviesť útok pri Šiklóši. Kým Budina a Zrínsky ho opisujú podrobne, Sládkovič približuje príchod uhorských vojakov a zrážku s Turkami iba v dvoch strofách, keď boje opisuje ako vzdialený pozorovateľ, ktorý sleduje oblak prachu a záblesky mečov (Budina 2019: 178-180; Zrinyi 1984: tretí spev, strofy 44-114; Sládkovič 2010: 72). Neskôr, keď je už hrad obklúčený a je zrejmé, že zrážka bude nevyhnutná, zavolá si k sebe Zrínsky svojich kapitánov a zloží prísahu na obranu hradu. Tá odznie vo všetkých troch dielach. Priame spojivá sú badateľné najmä medzi podaním Budinu a Sládkoviča, a to napriek zjednodušeniam slovenského básnika.⁷ Zjavná je tiež zhoda v časti, keď sa M. Zrínsky pripravuje na nastávajúci boj.⁸

Iba u Budinu a Sládkoviča sa vyskytuje napríklad scéna s listom: v diele slovenského básnika na začiatku deja drží kapitán v ruke list od posla prinášajúceho zlé správy (Sládkovič 2010: 70). Nie je vysvetlené, odkiaľ prišiel posol a čo obsahuje list. Zrínskeho epos *Szigeti veszedelem* neobsahuje tento detail, ale u Budinu podáva druhý posol Zrínskemu list so správami o pohybe tureckej

5 *Pjseň o Siğetském zámku* je príbeh o jednom z obrancov hradu a jeho manželke. Keď manžel videl, že situácia je beznádejná, chcel zachrániť svoju manželku pred zneuctením. Vytiahol preto svoj meč a chytil ju za krk, aby jej mohol odrezať hlavu. Žena však prosila manžela, aby ju nezabil, radšej nech jej dá husárske šaty a meč. Turci však hneď spoznali na koni postavu ženy a chceli ju zajať. Žena podrezala sedem Turkov, potom ju strelili do hrudníka a spadla z koňa (*Pjseň o Siğetském zámku...* 2010: 43-44). V Sládkovičovej básni sihotskí muži vidiac svoju beznádejnú situáciu rozhodnú, že nenechajú svoje manželky padnúť do tureckých rúk a zneuctiť, preto ich radšej zabijú mečom. Keď Madlena videla, čo sa chystá, poprosila mužov, aby meče znečistené tureckou krvou nevnorili do ženských srdc, ale radšej vložili aj do ich rúk meč, aby mohli zomrieť v spoločnom boji (Sládkovič 2010: 93-94). Dejová podobnosť je tu zjavná, na rozdiel od eposu M. Zrínskeho, v ktorom vystupuje žena v mužskom rúchu – *Szigeti veszedelem* (Zrinyi 1984: trinásty spev, strofy 6-16).

6 Keď Turci dobyli Sihoť, po troch dňoch našli ležiaceho Zrínskeho, vyviedli ho z izby a stáli mu hlavu (*Pjseň o Siğetském zámku...* 2010: 44-45).

7 Text Budinovho sľubu: „Ja, Mikuláš, gróf Šubic zo Zrínu, prisahám najprv najlepšiemu a najmocnejšiemu Bohu, potom veličenstvu cisárovi, našim najvyšším svetským vrchnostiam a trpiacej vlasti, a nakoniec vám, udatným a odvážnym mužom, ktorí ste sa tu zhromaždili. Nech mi pomáha Boh Otec, Jeho Syn a Duch Svätý, a Svätá trojica a jeden Boh, že vás nikdy neopustím, s vami buď zvíťazím, buď umriem, a dovtedy nech sa stane čokoľvek dobrého či zlého, prežijem spolu s vami“ (Budina 2019: 183; z maďarčiny preložila I. P.). Text Sládkovičovho sľubu: „Ja, bán Mikuláš, gróf Šubic zo Zrínu, / prisahám Bohu živému, – kráľovi, – / úbohej vlasti a svojmu vojínu: / že Sihoť túto nepoddám vrahovi, / neopustím trón, vieru, nie otčinu, – / žiť i mrieť za to vždycky súc hotový: / jak to splním, tak ráč mi pomáhati / Boh Otec a Boh Syn a Boh Duch Svätý“ (Sládkovič 2010: 34).

8 V Sládkovičovom spracovaní už svitá, keď kapitán prikáže, aby priniesli jeho modré a zlaté šaty zo zamatu, a následne si ich oblečie. Prikáže sluhovi Črenkovi, aby prichystal do dvoch vriec dukáty, ale aby medzi nimi neboli turecké peniaze. Do záhrenia si vloží kľúč od hradu. Vyberie a priviaže si na pás meč svojho otca. Vytiahne z puzdra meč a puzdro nechá na stole (Sládkovič 2010: 95-96). Táto epizóda sa okrem niekoľkých detailov zhoduje s prípravou na boj v ďalších dvoch dielach. V diele *Szigeti veszedelem* Zrínsky znesie dohromady svoje poklady a zapáli ich. Vyberie si oblečenie, ktoré používa len na výnimočné sviatočné dni. Rozdelí sto zlatých a dá ich do dolománu. Vyberie si jeden zo svojich nespočetných mečov a pripne si ho. U Budinu dá Zrínsky priniesť sto zlatých forintov, rozpára mentieku zo zamatu a peniaze vloží medzi zamat a podšívku. Črenko na prikaz grófa prinesie štyri ľahké meče, aby si ich kapitán vyskúšal, Zrínsky si vyberie otcov meč (Budina 2019: 194-195).

438 armády (Budina 2019: 178). Spojivá sú aj pri opise stavby mosta cez Drávu,⁹ kde prírodný živel tri razy zničil most. Motív trikrát opakovaného prekazenja ľudskej vôle prírodnými silami a zničenie mostu záplavami pripomína sčasti Vergiliov epický vplyv, sčasti topickú tradíciu Xerxesovho budovania mostu, ktorá vedie späť k Herodotovým časom.

So Zrínskeho dielom *Szigeti veszedelem* spájajú Sládkoviča napríklad motívy modlitby¹⁰ či prorockej veštby.¹¹ Kým predpovedanie osudu sa u S. Budinu nevyskytuje vôbec, v *Szigeti veszedelem* sa nachádza v inej časti deja (predtým než armáda obliehala pevnosť).¹² Záver Sládkovičovej básne – anjelská armáda prichádzajúca pre duše hrdinov – je priamou alúziou na *Szigeti veszedelem*.¹³

Prirôdzené, stručným zhrnutím prameňov a vplyvov nie je možné vyčerpať poetické hodnoty a vlastnosti Sládkovičovho historického eposu. Napríklad kapitánov sen o sťatí hlavy svätého Jána Krstiteľa sa zdá byť jeho vlastnou inováciou.¹⁴ Zasadnením básne do kontextu dostupných prameňov sa ukazuje, že slovenský básnik použil maďarský epos M. Zrínskeho a dobovú historickú správu S. Budinu. Dôležité je však zistenie, že motívy z oboch prameňov boli prepísané, doplnené a prepracované podľa panslavistickej ideológie. Panslavizmus je zreteľný na tých miestach, kde Sládkovič zmenil zdroje, rozšíril a interpretoval rad udalostí. Pri porovnaní s J. Kollárom sú jeho zmeny významné a dôležité. Rámcová štruktúra prvej a poslednej slohy vyjadruje, že síhotského Zrínskeho, ktorý je pre svoj chorvátsky pôvod členom slovanskej rodiny a teraz

9 Hassan-beg dostane Sulejmanov rozkaz a zlatočervenú šatku so šnúrou zo zamatu. Okamžite začne pripravovať stavbu mosta, ale „trikrát už brvná breh o breh pripáli / a trikrát brvná pošli dolu vodou“ (Sládkovič 2010: 74). V diele Budinu sa beg volá Hamza, ktorý dostane príkaz od sultána na výstavbu mosta pod hrozbou, že ak nesplní jeho príkaz, nastoknú ho na kôl pred vlastným domom. Beg začne výstavbu mosta: najprv postaví most neďaleko od Újtó, ale v noci ho záplavové vlny rozbijú a rozmetajú; druhý raz postaví most nižšie na Dráve, ale aj ten cez noc znesie voda; tretí raz sa pokúsi postaviť most pri Osijeku, ale nemôže ho dokončiť pre silný prúd. Beg Hamza vyšle posla k sultánovi so zlou správou o neúspešnej výstavbe mosta. Na to sultán pošle späť šatku zo zamatu so zlatým písmom na okraji so správou, že ak most nedokončí, na tej šatke bude obesený. Preto hneď začne znovu stavať most, ktorý dokončí za desať dní (Budina 2019: 181).

10 U Zrínskeho kapitán ako obvykle na úsvite kľučí pred svätým krížom a obracia sa na Boha (Zrínyi 1984: druhý spev, strofy 64-78). U Sládkoviča po víťazstve pri Šiklóši zavládol v noci na hrade mier, hrdina kľučí na hradbách a prosí Boha o pomoc: „Ukrižovaný! smiluj sa nad nami! / Nech Otca hnev sa na nás nevylieval – / Shliadni na krajiny tejto krvobrody! / Zkries palmy zvädlé! – pomiluj Hospodi!“ (Sládkovič 2010: 73).

11 U Sládkoviča počas tureckého obliehania Síhote prišli veštcí, ktorí sa hodinu dívali na súhvezdia a nebo, potom vyslovili veštbu: „soka môjho pretne meč plamenný, / hrob prisúdený obkročiť sa nedá, / padlý isté sú raje Mahomeda!“ (Sládkovič 2010: 78).

12 Sulejman zvolal diván a rozhodol sa zaútočiť na Síhoť, ale najskôr si zavola veštcov a kňazov. Kňazi považujú za zlé znamenie, že mŕtvolý oviec začali trhať menšie orly na kusy, potom ale prileti veľký čierny orol, ktorý odoženie orly a sám nechá mŕtvolý na pokoji. Sultán neverí kňazom, ktorí sa ho snažia chrániť pred pochodom na Síhoť. Sultán si vysvetlí udalosti po svojom, tvrdí, že veľký čierny orol nejedol z tiel mŕtvych oviec, pretože chce jesť z kresťanských tiel (Zrínyi 1984: štvrtý spev, strofy 66-80).

13 Sládkovič smrť Zrínskeho opisuje takto: maďarskí a chorvátski hrdinovia, obrancovia hradu, beznádejne bojovali s Turkami. Zrínskemu prepichli hrud', ale on si hlbokú ranu zakryl a ďalej povzbudzoval svojich mužov do boja. Chytil jedného Turka a spadol do hlbokej jamy. Anjeli sa pozerajú z neba na obetavý boj obrancov hradu a spievajú chválospevy. Po skončení boja jeden turecký bojovník tajne vtiahne do hlbokého hrobu Zrínskeho telo a hlavu, a tak ho symbolicky pochová. Dušu M. Šubića Zrínskeho zdvihnú anjeli do neba (Sládkovič 2010: 101-104). V diele *Szigeti veszedelem* po tom, čo Zrínsky zabije sultána Sulejmana, sa Turci k nemu neodvážia priblížiť, a preto ho zastrelia. Armáda anjelov pristane na zemi a grófovú dušu zdvihne do neba (Zrínyi 1984: pätnásty spev, strofa 106).

14 Je dôležité pripomenúť ranonovoveké dielo chorvátskej literatúry, báseň Marullusa (*Judita*, 1521) a príbeh Judity, ktorá odsekla hlavu Holofernesovi.

po tristoročnej väzbe sa môže vrátiť domov, aby učil svoj národ, Slovania nikdy nedali Maďarom, ale tí si ho od nich vzali.

*„Tristo rokov! Tristo rokov v zajatí
ležal Mikuláš gróf Šubić od Zrina! –
Už ide domov, – tešte sa, Horváti,
už ide, – teš sa Slavianska rodina! –
My, Uhrom' sme ho nedali; – hľa, vráti
to, čo vzali nám – nestranná dejina! –
Hej, učiť ide svoj národ vojvoda:
Kde žiť nevoľno, tam umreť sloboda! –“ (Sládkovič 2010: 67)¹⁵*

Pre Sládkoviča je veľmi dôležitá porážka pri Moháči, ktorú Zrínsky v epose vôbec nespomína, ale u Sládkoviča je jedným z opakujúcich sa motívov.¹⁶ Slovenský romantický básnik vo svojej poetickej vízii opisuje Moháč ako obklúčenú, strašidelnú podzemnú pevnosť, kde v centrálnom priestore sedia pri stole duchovia – biskupi, kňazi, šľachtici a na jeho čele sedí kráľ, ktorý ma na oblečení blato a piesok. Kráľovský duch sediaci v zablatenom oblečení nad plesnivým a pokaženým jedlom je Ľudovít II. Jagelovský, český a uhorský kráľ, po ktorého smrti pri Moháči už nikdy nesedel slovanský vládca na uhorskom tróne. Cudzí, rakúski králi sa navyše nespoliehali na svojich slovanských poddaných, ale privilegovali pyšné a násilné uhorské stavy. Sládkovič s veľkou otvorenosťou hovorí aj o tomto. Už tu sa jeho text výrazne líši od textu Zrínkeho, keď vymenúva príčiny, ktoré vyvolali Boží hnev proti Maďarom. V diele *Szigeti veszedelem* sú príčinou Božieho trestu rôzne druhy morálnych hriechov.¹⁷ Podľa Sládkoviča je jediným dôvodom Božieho hnevu povýšenosť a nezhoda medzi Maďarmi. V básni sa opakovane vyskytuje kontrast zhýralého, anarchistického pohana a morálne žijúceho kresťana.¹⁸ Sládkovičove aktuálne názory z polovice šesťdesiatych rokov 19. storočia vyjadrujú dve strofy, v ktorých samoučelné vojenské ničenie a pokojná tvorivá práca nesybolizujú pohanský a kresťanský svet, ale svet Maďarov a Slovákov.

*„Stavali mestá, – tí hnijú bez slávy,
rúcali mestá, – tých velebia deje,
za nič má svet tých, čo svätili hlavy,
a tým, čo hlavy stínali, dobre je!
Pri hrobe tichých nik sa nezastaví,*

15 V záverečnej strofe je v šiestom verši namiesto výrazu „nestranná dejina“ spojenie „ruka Hospodina“ (Sládkovič 2010: 107).

16 Najprv sa hovorí o tom, ako po vojenskej prehliadke na poli Šíklóš povzbudzuje M. Šubić Zrínsky svojich mužov, ktorí sa pripravujú na súboj. Spomína na porážku, ktorú utrpeli pri Moháči, a na tých, ktorí tam zomreli alebo ich odviekli do Istanbulu (Sládkovič 2010: 71). K Moháču sa vracia aj po tom, čo Turci podpálili vonkajšie časti hradu (Sládkovič 2010: 88).

17 „Sok feslett erkölcs és nehéz káromlás, / Irigység, gyűlölség és hamis tanácslás, / Fertelmes fajtalanság és rágalmazás, / Lopás, emberölés és örök tobzódás“ (Zrínyi 1984: prvý spev, strofa 10); v slovenskom preklade: „Veľa zbytočnej morálky a silného rúhania, / závišť, nenávisť a falošná rada, / ohavné smilstvo a ohováranie, / krádež, vražda a večné hýrenie“ (Sládkovič 2010: 68).

18 Takýmto príkladom je epizóda, keď po veštení vypukne veľký nepokoj v tureckom tábore, naproti tomu v Sihoti vládne svätý pokoj a tichá modlitba (Sládkovič 2010: 79).

*výbojcov chvália sochy a trofeje, –
hej, títo pevcov a pejmy pálili
a pevcí, pejmy – paličov chválili!*

*Súd, Hospodine Bože, súd národy!
Pýcha a krivda obsadili tróny,
ach, zle pobožným, zle sa dobrým vodi,
päsť a násilie prijíma poklony!
Či ešte časom Tamerlan vývodi? –
Trpiš, Bože, viac, mimo dva Zákony?
Ej, ticho, duša, blízko doba súdu,
a poníženi povýšení budú!“ (Sládkovič 2010: 100)*

Sládkovič dôrazne vyjadruje svoje názory súvisiace s panslavistickou identitou o cnostiach a historickom povolani Slovanov, ktoré sú namierené proti vlastenectvu habsburskej ríše a uhorskému (hungarus) vlastenectvu.¹⁹ Jeho neskoré práce nepochybne potvrdzujú koniec uhorského povedomia. Pre formulovanie svojej ideovej koncepcie využil v rámci zvolenej historickej témy tak literárne, ako aj historické pramene. Kým literárne diela čítal v maďarčine a slovakizovanej češtine, historické dokumenty mu sprostredkovali chorvátske texty či preklady v latinčine a nemčine. Je pozoruhodné, že obsahové elementy a aspekty maďarského barokového národného eposu zužitkoval v slovenskej epickej básni zamerané na posilnenie slovanskej identity a slovenského národného povedomia.

Pramene

- BUDINA, Sámuel, 2019. A híres szigeti vár bevételének históriája... 1568: Német változat. Preklad József Kelenik. In FODOR, Pál, ed. *Szigetvár 1566. évi ostromának igaz története*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, s. 177-200. ISBN 978-96-341-6136-3.
- HURBAN, Josef Miloslav, 2010. Zrínsky na Sihoti. In JANKOVIČ, Ján, ed. *Legenda o grófovi Zrínskom II. Chrestomatia*. Bratislava: Veda, s. 108-120. ISBN 978-80-224-1157-8.
- JANKOVIČ, Ján, ed., 2010. *Legenda o grófovi Zrínskom II. Chrestomatia*. Bratislava: Veda. ISBN 978-80-224-1157-8.
- KOLLÁR, Jan, 1852. *Slávy dcera: Báseň lyricko-epická w pěti zpevích, s přídawkem básní drobnějších*. We Widni: Tiskem P. P. Mechitharist.
- KRAUS, Cyril, ed., 1970. *Korešpondencia Andreja Sládkoviča*. Martin: Matica slovenská.
- MESIĆ, Matija, 1866. *Život Nikole Zrinjskoga sigetskoga junaka*. Zagreb: Matica ilirska.
- MOYSES, Štefan, 2010. Mikuláš, knieža Zrínsky. In JANKOVIČ, Ján, ed. *Legenda o grófovi Zrínskom II. Chrestomatia*. Bratislava: Veda, s. 7-22. ISBN 978-80-224-1157-8.
- PAMÁTNÍK *Maticce slovenskej ku tristoročnej oslave Mikuláša Šubića Zrínkeho, konanej na Slovensku*, 1866. Matičných spisov číslo 12. Banská Bystrica: tlač Karola Goriška, na sklade u Eugena Krčméryho, matičného knihkupca.
- PJSEŇ o Sigetském zámku (r. 1566). In JANKOVIČ, Ján, ed., 2010. *Legenda o grófovi Zrínskom II.: Chrestomatia*. Bratislava: Veda, s. 33-46. ISBN 978-80-224-1157-8.

19 Podľa editorky Sládkovičovho diela Ireny Bilińskiej „Sládkovičova tvorba je priam modelovým príkladom vývinu slovenského slavianofilstva, od idey kollárovskej slovanskej vzájomnosti cez inštrumentálne využívanie slovanských argumentov v boji o kultúrne a politické práva Slovákov až po podriadenie lokálneho vlastenectva nielen slovenskému, ale priam rusofilskému vlastenectvu, ktoré sa neskôr plne prejaví najmä u S. H. Vajanského“ (Bilińska 2014: 748). Inde I. Bilińska píše, že Sládkovič „po celý život si hľadal vlastnú umeleckú cestu, ktorá by bola vhodnou slovenskou a slovanskou odpoveďou na literárne otázky doby“ (Bilińska 2021: 94).

- SLÁDKOVIČ, Andrej, 1961. *Dielo II*. Edične pripravil, doslov a poznámky napísal Cyril Kraus. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry.
- SLÁDKOVIČ, Andrej, 2010. Gróf Mikuláš Šubić Zrinski na Sihoti. In JANKOVIČ, Ján, ed. *Legenda o grófovi Zrinskom II. Chrestomatia*. Bratislava: Veda, s. 67-107. ISBN 978-80-224-1157-8.
- ZRÍNYI, Miklós, 1984. *Szigeti veszedelem*. Ed. Tibor Klaniczay. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. ISBN 963-15-2541-4.

Literatúra

- ANGYAL, Endre, 1959. A szláv barokk kutatásának újabb eredményei. *Helikon*, roč. 5, s. 78-85.
- ARTUKOVIČ, Mato, ed., 1997. *Matija Mesić prvi rektor sveučilišta u Zagrebu. Zbornik radova sa znanstvenog skupa o Matiji Mesiću u povodu 170. obljetnice njegova rođenja 1826 – 1996: Znanstveni skup je održan 6. studenoga 1996. u Zagrebu, te 8. i 9. studenoga 1996. u Slavonskom Brodu*. Zagreb – Slavonski Brod – Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski institut za povijest – Odjel za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.
- BILIŇSKA, Irena, 2014. Romantický básnik slobody. In SLÁDKOVIČ, Andrej. *Dielo*. Ed. Irena Bilińska. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, s. 731-749. ISBN 978-80-8101-858-9.
- BILIŇSKA, Irena, 2021. Sládkovič dnes. *Slovenská literatúra*, roč. 68, č. 2, s. 93-96. ISSN 0037-6973.
- BOROVSKY, Samu, ed., 1903. *Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monografijája). A magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közmívelődési és gazdasági állapotának enciklopédiája: Bars vármegye*. Budapest: Apollo Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.
- CSANDA, Sándor, 1963. *Csehszlovák-magyar kulturális kapcsolatok*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- DUKIĆ, Davor, 2018. The Zrinski-Frankopan Conspiracy as a National Sacrificial Narrative. *Frontiers of Narrative Studies*, roč. 4, č. 1, s. 146-157. ISSN 2509-4882.
- HAUSNER, Gábor, 2016. Zrinyi Miklós emlékezete – The Echoes of Miklós Zrinyi. In HAUSNER, Gábor, ed., *Zrinyi-album – Zrinyi Album*. Budapest: Zrinyi Kiadó – Hadtörténeti Intézet és Múzeum, s. 338-379. ISBN 978-963-327-664-8.
- JANKOVIČ, Ján, 2011. *Legenda o grófovi Zrinskom I. Súvislosti*. Bratislava: Veda. ISBN 978-80-224-1212-4.
- KLANICZAY, Tibor, 1952. Bevezető. In ZRÍNYI, Miklós, *Válogatott művei*. Ed. Tibor Klaniczay. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, s. 7-66.
- MOLDA, Rastislav, 2018. Štefan Moyzes, od predsednickeho postu Matice k národnému hrdinovi. In GOLIAN, Ján – KURHAJCOVÁ, Alica – MALINIÁKOVÁ, Erika – MOLDA, Rastislav, ed., *Štefan Moyzes: za života a v historickej pamäti. Zborník vydaný pri príležitosti 220. výročia narodenia*. Banská Bystrica: Stredoslovenské múzeum, s. 87-95. ISBN 978-80-969866-6-8.
- NEUBAUER, John, 2002. Zrinyi, Zriny, Zrinski or: In Which Direction Does the Gate of Vienna Open? *Neohelicon*, roč. 29, č. 1, s. 219-234. ISSN 0324-4652.
- SESAR, Dubravka, 2020. Stjepan Moyses i obnova kulta Nikole Šubića Zrinskog. In STRIČEVIĆ-KOVAČEVIĆ, Zrinka, ed., *Med Hrvati stanak Moj! Zbornik radova o Stjepanu Moysesu (1797 – 1869)*. Zagreb: Matica hrvatska, s. 187-198. ISBN 978-953-341-149-1.
- SZIKLAY, László, 1962. *A szlovák irodalom története*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- ŠABIĆ, Marijan, 2021. Andrej Sládkovič v chorvátskej recepcii. *Slovenská literatúra*, roč. 68, č. 2, s. 145-153. ISSN 0037-6973.
- ŠÁTKOVÁ, Michaela, 2013. *Ilyrizmus a myšlienka slovanskej vzájomnosti*. Magisterská diplomová práca. Brno: Filozofická fakulta Masarykovej univerzity, Ústav slavistiky.
- TÜSKÉS, Gábor, 2019. The Memory of the 1566 Siege of Sziget and of Miklós Zrinyi in Hungarian Literary Tradition. In FODOR, Pál, ed. *The Battle for Central Europe. The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnificent and Nicholas Zrinyi (1566)*. Leiden: Brill, s. 447-477. ISBN 978-90-04-39623-4.
- ZVĚŘINA, Ladislav Narcis, 1929. Úvodné slovo. In SLÁDKOVIČ, Andrej. *Mikuláš Šubić Zrinský na Sihoti*. Žilina: Slovenská krajina, s. 7-18.

Dr. Ingrid Papp
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Irodalomtudományi Intézet
Ménesi út. 11 – 13
1118 Budapest
Magyarország
E-mail: papp.ingrid@abtk.hu